

Петар Милошевић

Музеј Херцеговине у Требињу

pelepiro9@gmail.com

УДК 94(497.15)“1875/1878“(048.83)

DOI: 10.7251/SIC2306191M

ПРВА КЊИГА О УСТАНКУ У ИСТОЧНОЈ ХЕРЦЕГОВИНИ 1875–1878. ГОДИНЕ

(Лазар Радан, Устанак у Источној Херцеговини 1875–1878,
Требиње: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2023, стр. 347)

Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ почетком године објавила је своју десету, јубиларну књигу под називом „Устанак у Источној Херцеговини 1875–1878. Узроци, ток и посљедице“ аутора младог историчара Лазара Радана. Објављена књига је формата А5 и има скоро 350 страница.

Лазар Радан рођен је 7. маја 1998. године у Требињу. У родном граду је завршио основну и средњу школу. Одмах потом, 2017. године уписао је студије историје на Филозофском факултету у Новом Саду. Као студент генерације одсјека, успјешно је дипломирао јуна 2021. године. Исте године наставио је мастер студије, окончавши их 2022. године мастер тезом „Устанак у Источној Херцеговини 1875–1878“. Током студија, у више наврата, био је стипендиста Владе Републике Србије, Фонда за младе таленте Републике Србије, као и Фонда ”Др Милан Јелић”. Тренутно је студент докторских академских студија. До сада је учествовао на неколико научних скупова, студентских симпозијума и научних конференција. Аутор је десетак научних чланака и приказа књига. Књига „Устанак у Источној Херцеговини 1875–1878. Узроци, ток и посљедице“ његова је проширена и допуњена мастер теза и уједно прва објављена књига.

Књига је подијељена на неколико цјелина: „Увод“, „Положај српског становништва половином XIX вијека“, „Војне операције херцеговачких устаника“, „Дипломатија у устанку“, „Одјек и рефлексција устанка“, „Завршетак устанка и мировна рјешења“. Поред ових цјелина, на почетку књиге се налази „Предговор“, затим побројане цјелине, а након њих и остала, не мање важна поглавља: „Закључак“, „Summary“, „Прилози“, „Списак литературе“, „Именски регистар“, „Рјечник турцизама и мање познатих ријечи“ и „Подаци о аутору“.

Аутор је књигу започео предговором у коме је јасно назначио структуру самог рада, тему и циљ свог писменог излагања. Такође, осврнуо се и на досадашња достигнућа у историографији везана за ову тему.

„Увод“ је подијељен је на неколико краћих поглавља у којима су обрађена питања везана за географски оквир саме теме. Посебна пажња посвећена је демографском развоју, као и појму Херцеговине, односно њеном имену и постанку, територијалној подјели на Стару, Западну и Источну Херцеговину. Компаративном анализом аутор је објаснио зашто је одабрао баш подручје Источне Херцеговине за тему овог рада.

У другом дијелу књиге, који је аутор насловио „Положај српског становништва половином XIX вијека“ описано је стање у Херцеговини пред устанак. Више од двије деценије Источна Херцеговина била је скоро па у континуираном устанку против Османског царства, од устанака Луке Вукаловића. Узроци устанка били су националног и социјалног карактера. Аграрно питање и порезни намети били су историјски проблеми немира. У комбинацији са неродним годинама, неимаштином и терором, аутор констатује да су они били главни узроци избијања устанка у љето 1875. године.

Трећи дио „Војне операције херцеговачких устаника“ такође обухвата више поглавља. Подијељене су по хронолошком принципу: „Припреме устанка“, „Званичан почетак устанка и ратна 1875.“, „Ток устанка – операције до љета 1876.“, „Кулминација устанка – улазак Црне Горе у рат и најзначајније операције“, „Завршне устаничке операције и предаја оружја“ и „Улазак Аустроугарске војске у Херцеговину“. Овај, уједно и најобимнији дио

представља реконструкцију ратног пута херцеговачких устаника у периоду од 1875. до 1878. године. У оквиру њега аутор је посебну пажњу посветио ратишту на подручју Доње Херцеговине гдје је значајну улогу имао требињски војвода Мићо Љубибратић.

Четврти дио књиге под називом „Одјек и рефлексција устанка“ сачињен је од неколико поглавља. Најприје се осврнуо на „Одборе за помоћ у устанку“, посебно истакавши значај Дубровачког одбора за помоћ. Затим је обрадио „Миграције са простора Источне Херцеговине током устанка“. Значај писања овог поглавља огледа се у томе што се миграцијским питањима у нашој историографији врло мало људи бавило. Поред наведених аутор је обрадио и добровољце у устанку, кроз поглавље „Добровољци у устанку у Источној Херцеговини – значај и улога“, као и поглавље „Срби у Угарској према устанку у Босни и Херцеговини – улога, помоћ и дјело“.

У наредном дијелу „Дипломатија у устанку“ налазе се поглавља везана за односе Великих сила према устанку у Источној Херцеговини 1875–1878. године. Овај дио подијељен је на два поглавља под насловима: „Велике силе према устанку“ као уводни дио и „Став и улога Великих сила у устанку у Источној Херцеговини 1875–1878“. Кроз њих аутор је указао на политику Великих сила на овим просторима која би се са пуним правом могла назвати политиком континуитета у оквиру процеса дугог трајања. Јасно је предочено које државе представљају Велике силе у томе тренутну и обрађена је њихова улога и посљедица њиховог дјеловања у поменутом периоду.

Шести дио, односно „Завршетак устанка и мировна рјешења“ садржи два поглавља. Прво под називом „До Берлинског конгреса“ и друго „Берлински конгрес“. Овдје су описани мировни преговори Великих сила и Османског царства око Босне и Херцеговине. Аутор је пажњу сконцентрисао на Сан Стефански мировни уговор, дипломатске преговоре и договоре Великих сила прије Берлинског конгреса, као и сам Берлински конгрес, осврнувши се на његове одлуке као и посљедице истих.

У „Закључку“ аутор је дао свој суд, односно своје виђење устанка до кога је дошао ишчитавањем многобројне литературе и коришћењем ар-

хивских докумената. Потрудио се да изворе и литературу интерпретира на савремени методолошки начин. То се огледа у пуном коришћењу научног апарата, као и присутности личних ауторових ставова. У оквиру књиге аутор нуди своје виђење исхода српског питања из датог периода, не дозволивши да потпадне под утицај наратива претходних историографа у вези са рјешењем истог. Сходно томе, аутор се држи тезе да српско питање није ријешено до краја, не концентришући се на политичке конотације, већ на социјалне услове српског сељаштва. С обзиром на то да је читава књига написана принципом писања „одоздо“, односно са гледишта самог херцеговачког сељака, аутор овдје нуди свој став који подразумемијева да без обзира на утицај политике, српско питање за српског сељака који је устао у невесињском крају у љето 1875. године са аграрне стране није било задовољавајуће ријешено.

Уз то треба напоменути да је у писању коришћен тематско-хронолошки приступ, како и сам аутор каже, да би се читаоцима јасније представиле неке цјелине ове комплексне и озбиљне теме. Оно што се може примијетити јесте да је без обзира на мноштво литературе, извора и архивске грађе, аутор ипак скренуо пажњу да своја истраживања није обавио у неким од значајних архива у Бечу, Истанбулу и другим битним престоницама. Без обзира на то, скренута је пажња да се ради о једној бази података за наредна истраживања. Сама тема књиге представља прву књигу овог наслова написану од стране једног историчара, а по стандардима савремене историографије. То је уједно и највећа вриједност исте, коју овом приликом топло препоручујемо читаоцима.